

Галина Шпиталевська
(Євпаторія, АР Крим, Україна)

СТАНОВЛЕННЯ КОМПОНЕНТІВ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ФОРМУВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті обґрунтовано компоненти готовності майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів: мотиваційного, змістового, технологічно-рефлексивного, становлення яких відповідає меті підготовчого, теоретичного та професійно-орієнтованого етапів експериментального навчання.

Ключові слова: *готовність майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів; мотиваційний, змістовий, технологічно-рефлексивний компоненти; підготовчий, теоретичний, професійно-орієнтований етапи.*

В статье обоснованы компоненты готовности будущих учителей начальных классов к формированию общекультурной компетентности младших школьников: мотивационного, содержательного, технологично-рефлексивного, становление которых отвечает целям подготовительного, теоретического и профессионально-ориентированного этапов экспериментального обучения.

Ключевые слова: *готовность будущих учителей начальных классов к формированию общекультурной компетентности младших школьников; мотивационный, содержательный, технологично-рефлексивный компоненты; подготовительный, теоретический, профессионально-ориентированный этапы.*

In the article the components of readiness of future primary school teachers to the formation of primary school pupils' general cultural competence are determined. They are motivational, content, technology-reflexive, establishment of which meet the objectives of the preparatory, theoretical and professional-oriented stages of experiential learning.

Keywords: *readiness of future primary school teachers to the formation of primary school pupils' general cultural competence; motivational, informative, technologically-reflexive components; preparatory, theoretical and professional-oriented stages.*

Постановка проблеми. Соціокультурні зміни та інтеграційні процеси в Україні, які зумовили модернізацію освіти відповідно до вимог Європейського освітнього простору, закономірно супроводжуються принциповим оновленням системи освіти. У цьому контексті особливу увагу необхідно приділити наймолодшому поколінню системи освіти – початковій школі саме через принципово нові підходи до професійної підготовки вчителів початкових класів, зокрема й до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті проблеми загальнокультурної компетентності учнів важливим є концептуальне підґрунтя професійно-педагогічної підготовки вчителів, зокрема й для початкової освіти (Н. Бібик, В. Бондар, М. Вашуленко, Н. Глузман, Я. Кодлюк, Л. Петухова, О. Савченко, Л. Хомич, Л. Хоружа); дослідження педагогічної культури як соціокультурного феномена в докторських дисертаціях О. Гармаш, В. Гриньової, Л. Нечепоренко, О. Рудницької; досвід сучасних напрацювань з таких напрямів, як: вплив загальної культури вчителя на успішність його педагогічної діяльності (Г. Васянович, М. Євтух, І. Зязюн, О. Пехота, М. Скоробогатова, О. Сухомлинська, Л. Редькіна), розвиток соціально-педагогічних орієнтацій учителя в процесі підвищення кваліфікації (Л. Даниленко, Н. Клокар, Т. Сорочан), розповсюдження духовної культури вчителя в професійній діяльності (О. Каневська, В. Карагодін, Л. Москальова, Т. Тхоржевська, Г. Шевченко).

Метою статті є розкриття специфіки становлення компонентів готовності майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Сучасні науковці, розглядаючи готовність до педагогічної діяльності з позицій компетентнісного підходу, розуміють її по-різному: „новоутворення майбутнього педагога, що є фундаментом його професійної компетентності” (Ю. Сенько) [6],

„інтегративна якість особистості, що являє собою єдність особистісних і функціональних компонентів та є умовою успішної професійної діяльності гуманістичного спрямування” (Ю. Шаповал) [7: 6], „інтегративне особистісне утворення, що є регулятором та умовою успішної професійної діяльності вчителя” (І. Гавриш) [1: 57], „складноструктуроване утворення, яке забезпечує необхідні внутрішні умови для успішного професійного саморозвитку майбутнього вчителя” (О. Пехота) [5: 216], „цілісне утворення, яке характеризує емоційно-когнітивну і вольову мобілізаційність суб’єкта в момент його включення в діяльність певного спрямування” (О. Листопад) [4: 6].

Процес оволодіння готовністю формування загальнокультурної компетентності молодших школярів у майбутніх учителів початкових класів припускає формування трьох її компонентів (мотиваційного, змістового, технологічно-рефлексивного). У межах дисертаційного дослідження залишаємося на позиціях цілісності навчально-виховного процесу у ВНЗ, проте особливості формування готовності та структура навчального процесу детермінують розгляди процесів формування компонентів окремо. Інтеграційно-синтезуюче ядро переймає на себе процес формування технологічно-рефлексивного компонента, що дозволяє забезпечити цілісність формування самої готовності студентів-майбутніх учителів початкових класів.

У контексті нашого дослідження, становлення в майбутніх учителів початкових класів *мотиваційного компонента* готовності до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів на змісті освітньої галузі „Мови і літератури” визначаємо як основну мету підготовчого етапу експериментального навчання. Мотиваційний компонент, забезпечуючи спрямованість експериментальної системи на ціннісне засвоєння студентами змісту методики викладання освітньої галузі „Мови і літератури”, включає як мотиви, так і цінності, пов’язані з майбутньою професією вчителя початкових класів.

Ми поділяємо погляд С. Гончаренка, який зазначає, що головною вимогою до змісту підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах є його „науковість та спрямованість на формування гармонійно розвиненої й суспільно активної особистості” [2: 137]. Отже, під *змістом підготовки до формування в молодших школярів загальнокультурної компетентності на змісті освітньої галузі „Мови і літератури”* розуміємо сукупність навчальних програм, методів, моделей і дидактичних засобів, які здатні забезпечити ефективність якісної професійної підготовки вчителів-бакалаврів, набуття ними наукового світогляду й потрібних професійних компетентностей. У свою чергу, професійна компетентність забезпечується оволодінням знаннями, вміннями й навичками, набуттям ключових і предметних, зокрема компетенцій формування загальнокультурної компетентності молодших школярів на змісті освітньої галузі „Мови і літератури”.

Мотиваційно-ціннісні орієнтації майбутнього вчителя початкових класів щодо загальнокультурної компетентності молодших школярів виражаються в емоційному ставленні до майбутньої діяльності, яка визначається уявленнями студентів про професійну компетентнісну діяльність учителя з навчання молодших школярів української мови та літературного читання; самоприйняттям власних здібностей і спроможностей здійснювати професійні функції та розв'язувати педагогічні проблеми в навчально-виховному процесі; розумінням рівня своєї предметної та методичної підготовки (теоретичної, практичної, професійно-орієнтованої), усвідомленням своєї ролі й призначення, вміннями обирати цільові й змістові установки для професійних дій, учинків, рішень.

Формування мотиваційного компонента є домінуючим у студентів на 1-2 курсі. У цей період студенти засвоюють такі теоретичні дисципліни з циклу гуманітарних, соціально-економічних дисциплін, професійної та практичної підготовки, як: „Етика та естетика”, „Релігієзнавство”, „Культурологія”, „Вступ до спеціальності”, „Педагогіка (загальна)”,

„Психологія (загальна)”, „Дидактика”, „Вікова психологія”, „Сучасна українська літературна мова з практикумом”, „Педагогічні технології в початковій школі” та починають вивчати „Методику викладання української мови”.

Художні тексти, які обирались для вивчення студентами 1 курсу дисциплін „Етика та естетика”, „Релігієзнавство”, „Культурологія” не стільки вирішували завдання презентувати цілісний історико-художній процес, скільки утверджувати у свідомості майбутнього педагога непересічну значущість і смисл загальнокультурних цінностей. Тобто, дидактичні підходи до відбору мистецьких творів для включення в культурологічну підготовку студентів у ВНЗ визначалися принципами аксіологізму та антропоцентризму.

Доцільним у підготовці студентів-майбутніх учителів початкових класів до процесу формування загальнокультурної компетентності учнів є використання змісту курсів „Вступ до педагогічної професії”, „Педагогічні теорії, системи, технології”, які створюють можливості для становлення таких складових мотиваційного компонента готовності до формування загальнокультурної компетентності школярів, як позитивне ставлення до педагогічної професії, стійка професійна спрямованість, рефлексія власних навчальних і професійних можливостей. Оволодіння змістом цих навчальних дисциплін, а також курсом психології сприяє становленню складових технологічно-рефлексивного компонента готовності до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів, а саме вмінь і навичок створення мотивації навчальної діяльності, вмінь і навичок створення спрямованості на засвоєння знань і саморозвиток, компетенцій формування рефлексивних умінь.

Основними методичними засобами формування мотиваційного компонента готовності до формування в молодших школярів загальнокультурної компетентності на підготовчому етапі експериментального навчання є: навчальні ситуації, навчальні задачі та

ситуації, що забезпечують становлення мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів.

Таким чином, підсумком експериментальної роботи з формування мотиваційного компонента готовності студентів до формування в молодших школярів загальнокультурної компетентності є якісне зміщення емоційно-ціннісних мотивів студентів на ціннісно-сміслові: усвідомлення важливості професії вчителя початкових класів, перспективно-особистісного розвитку, самовираження та самореалізації в педагогічному процесі, творчого ставлення до оволодіння художньо-культурною, філософсько-світоглядною, аксіологічною, професійно-спрямованою складовими готовності студентів до формування в молодших школярів загальнокультурної компетентності. Студенти навчилися міркувати про статус педагогічної науки та її науковий апарат; набули вміння ведення дискусії з педагогічних проблем загальнокультурної компетентності молодших школярів.

Метою теоретичного етапу експериментального навчання є формування змістового компонента готовності майбутніх учителів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів, виділяючи який, ми прагнули сформувати в студентів систему професійних знань для ефективного здійснення педагогічного процесу з навчання української мови та літератури та одночасно з формування загальнокультурної компетентності молодших школярів. Здебільшого, це ті теоретично набуті знання-цінності, які необхідні для засвоєння студентом умінь і навичок практичної діяльності, що є основою розвитку педагогічних здібностей учителя, його суб'єктності, професійної компетентності, рівня педагогічної культури. Як індивідуальний суб'єкт педагогічної діяльності, педагог водночас є суспільним суб'єктом, а саме носієм суспільних знань і загальнокультурних цінностей. Тому в особистісній характеристиці педагога завжди поєднуються загальнокультурна ціннісна (аксіологічна) та знаннева (когнітивна) складові. Когнітивна складова, разом з тим, має також два

плани: загальнокультурні та предметно-професійні знання. Як індивідуальний суб'єкт, педагог завжди являє собою особистість із різноманітним індивідуально-психологічним, комунікативним якостям.

Змістовий компонент готовності до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів містить як одну зі складових оволодіння загальнокультурними знаннями на змісті освітньої галузі „Мови і літератури” (українська мова), яка формується при засвоєнні методики навчання української мови в початкових класах і варіативного спецкурсу „Загальнокультурна компетентність молодшого школяра”.

Підвищення інтересу до методик навчання молодших школярів української мови та літературного читання, що забезпечують професійну спрямованість підготовки майбутніх учителів початкових класів, досягається також використанням доцільно дібраних дидактичних засобів і спеціальних текстів, які є основою навчальних задач, що розкривають загальнокультурний і виховний потенціал української мови та літератури, висвітлюють їх тісний зв'язок з історією, духовною культурою, менталітетом українського народу, передають знання про історію української мови та літератури. Робота над такими текстами проводиться систематично, ґрунтується на вивченні в єдності системи мовних одиниць і правил їх функціонування, активізує мислення студентів і вже здобуті знання.

Інформативна наповненість змісту – важлива ознака тексту навчальної задачі. По-перше, текст задачі містить інформацію про культуру рідної країни і, по-друге, у процесі її розв'язання майбутні вчителі початкових класів учаться передавати здобуту інформацію. При цьому текст задачі містить інформацію функціональну (про культуру, предмет спілкування) і фонову (відомості про норми й традиції загальної української культури). Навчальні задачі виконують також певні методичні функції: презентують мовний і літературний матеріал, що вивчається на занятті, спонукають до оволодіння студентами видами мовленнєвої діяльності, стимулюють обговорення прочитаного, пропонують моделі вирішення методичних задач,

тобто відображають професійну спрямованість і загальнокультурну актуальність навчального матеріалу, чим стимулюється інтерес майбутніх учителів початкових класів як до формування в учнів загальнокультурної компетентності, так і до вивчення методики навчання української мови та сучасної української літературної мови з практикумом. Таким чином, вивчення дисциплін методико-мовного спрямування також надає можливості для формування потреби студентів у засвоєнні загальнокультурних знань.

Підсумовуючи зміст теоретичного етапу формування готовності майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів, слід зазначити, що вдосконалення діючої професійної підготовки у ВНЗ за напрямом „Початкова освіта” шляхом забезпечення умов для оволодіння студентами різними педагогічними технологіями компетентісно зорієнтованого навчання освітньої галузі „Мови і літератури”, залучення їх до пошукової діяльності через участь у проектуванні способів майбутньої професійної діяльності, упровадження комплексу навчальних задач спрямовано на позитивні зміни у змістовому компоненті готовності майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів.

Для вчителя початкових класів стосовно навчання української мови та літератури молодших школярів якісним результатом його педагогічної діяльності є професійна компетентність, яка передбачає оволодіння ним технологічними та рефлексивними вміннями, формування яких і є метою професійно-орієнтованого етапу експериментального дослідження.

Цілком слушно, вважаємо ми, в контексті завдань цього етапу є висновок Л. Коваль, що провідною складовою професійної діяльності майбутнього вчителя початкової школи є технологічно-рефлексивні вміння, оволодіння якими визначає готовність до застосування загальнонавчальних технологій у початковій школі. Саме ці вміння забезпечують стратегічну спрямованість педагогічної діяльності, визначають рівень технологічної компетентності. За їх допомогою вчитель, зокрема, має можливість

спрогнозувати результати навчання, спланувати його послідовність, методи та форми, здійснювати рефлексію професійної діяльності та систематично передбачати неперервне відстеження результативності процесу навчання молодших школярів з метою вчасного й оперативного внесення коректив. Таке розуміння сутності технологічно-рефлексивних умінь, на думку дослідниці, дозволяє зробити висновок, що їх основою є розумові дії прогнозування, планування, конструювання, моделювання навчально-виховних явищ, процесів та систем, рефлексивна діяльність [3].

Отже, для створення посилення дидактичних можливостей змісту професійної підготовки й забезпечення процесу формування технологічно-рефлексивних умінь студентів напряму підготовки „Початкова освіта” до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів у зміст підготовки включено спецкурс „Загальнокультурна компетентність молодших школярів (на змісті освітньої галузі „Мови і літератури” (українська мова)”. У спецкурсі передбачаються лекції, семінарські та практичні заняття й різні види самостійної роботи.

Створенню умов для оволодіння студентами технологічно-рефлексивними вміннями сприяє виконання навчальних проектів, підготовка яких сприяє розвитку в студентів уміння не лише створювати атмосферу співробітництва, порозуміння й доброзичливості на уроках української мови та літератури в початковій школі, а й можливості дійсно зреалізувати основні засади особистісно зорієнтованого навчання у процесі формування в молодших школярів загальнокультурної компетентності.

При вивченні дидактичних засобів формування загальнокультурної компетентності майбутні вчителі виконували проект на тему „Дидактичні ігри як засіб формування загальнокультурної компетентності молодших школярів”. Майбутні вчителі початкових класів за результатами виконання навчального проекту зробили висновок, що ділова гра дозволяє створити навчально-педагогічні ситуації, у ході яких необхідно знайти правильну лінію поведінки, оптимальне вирішення проблеми, що створює умови для

формування технологічно-рефлексивного компонента готовності до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів. Студенти, поставивши себе на місце вчителя, змогли побачити й оцінити значення загальнокультурологічних знань у професійній діяльності, що сприяє підвищенню інтересу до предмета. Таким чином, формується мотиваційний компонент готовності.

Основу спецкурсу складають навчальні задачі, розв'язання яких допомагає кожному студентові усвідомити й зрозуміти, чого треба або можна буде навчити молодшого школяра при вивченні кожної змістової лінії освітньої галузі „Мови і літератури” (українська мова) щодо оволодіння складовими змісту загальнокультурної компетентності; як розкрити школярам доступною мовою загальнокультурний контекст української мови та літературного читання, а також забезпечити достатній рівень предметної їх компетентності й загальнокультурного розвитку молодших школярів.

Сукупність таких задач пропонується студентам на практичних (семінарських) заняттях, під час модульних залікових контрольних робіт та в процесі виконання самостійної роботи.

На практичних заняттях, які віднесено до професійно-орієнтованого етапу експериментального навчання, застосовувалися імітаційні, ділові ігри, що моделюють окремі фрагменти уроків („Брейн-ринг”, „Я – вчитель”, „Професія вчитель: вчора, сьогодні, завтра”, „Аукціон знань” та ін.).

Зміст представленого спецкурсу включає систему знань про загальнокультурну компетентність, дидактичні засоби її формування, методи використання навчальних задач у процесі навчання, сприяючи тим самим становленню таких компонентів готовності студентів: переконаність у необхідності формування загальнокультурної компетентності молодших школярів (мотиваційний компонент), знання сутності поняття „загальнокультурна компетентність молодших школярів”, її структури, етапів формування, знання основних дидактичних засобів, технологій організації процесу формування її структурних компонентів в учнів на змісті

освітньої галузі „Мови і літератури” (українська мова) (змістовий компонент), технологічні та рефлексивні вміння, навички процесу формування загальнокультурної компетентності (технологічно-рефлексивний компонент). Крім того, засвоєння матеріалу спецкурсу надає додаткові можливості для становлення змістових складових готовності майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів, а саме художньо-культурної, філософсько-світоглядної, аксіологічної, професійно-спрямованої.

Висновки. Резюмуючи викладене, узагальнимо, що для здійснення процесу готовності майбутніх учителів початкових класів до формування в молодших школярів загальнокультурної компетентності виділено три етапи організації експериментального навчання студентів: підготовчий, теоретичний, професійно-орієнтований. Цільові установки кожного етапу спрямовано на розвиток певного компонента готовності до формування загальнокультурної компетентності учнів початкової школи.

На наш погляд, потребують вирішення завдання посилення етико-нормативного аспекту підготовки; підвищення емоційності презентації культурологічного знання в просторі вищої освіти в нових соціокультурних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / І. В. Гавриш. – Х., 2006. – 475 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова : монографія / Л. В. Коваль. – Донецьк: Юго-Восток, 2009. – 375 с.
4. Листопад О. А. Дидактичні умови гуманізації навчання майбутніх учителів в університеті : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 /

- О. А. Листопад ; Ін-т. пед. і психол. проф. освіти АПН України. – К., 1996. – 24 с.
5. Пехота Е. Н. Индивидуализация профессионально-педагогической подготовки учителя : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Е. Н. Пехота. – К, 1997. – 401 с.
 6. Сенько Ю. В. Гуманитаризация образовательной среды в университете / Ю. В. Сенько // Педагогика. – 2001. – № 5. – С. 51–57.
 7. Шаповал Ю. Д. Педагогічні умови формування готовності майбутнього вчителя початкових класів до особистісно орієнтованого навчання молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ю. Д. Шаповал ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2007. – 20 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Шпиталевська Галина Романівна – старший викладач кафедри методик початкової та дошкільної освіти Євпаторійського інституту соціальних наук Республіканського вищого навчального закладу „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта)